MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOTSIONAL SALOHIYATNI SHAKLLANTIRISH

L.Kalkonova[1], N.A.Olimova[2]

1. KatDPI Maktbagcha va boshlang'ichta'lim kafedrasi dotsenti, PhD
2. Kattaqörğon davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Mas'ul muallif: Kalkonova LutfiyaYusufovna, KatDPI Maktbagcha va boshlang'ichta'lim kafedrasi dotsenti, PhD.

Received: 12 Noyabr 2026
Accepted: 17 Noyabr 2026
Published: 22 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY-4.0) license.

Iqtibos uchun: Kalkonova, L. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOTSIONAL SALOHIYATNI SHAKLLANTIRISH / L. Kalkonova, N. A. Olimova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 215–219. — DOI: 10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a888.

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha katta yoshdagi (5–7 yosh) bolalarda emotsional salohiyat (emotsional intellekt va ijtimoiy-hissiy kompetentlik)ni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, neyropsixologik mexanizmlari hamda innovatsion pedagogik texnologiyalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda affekt va intellekt birligi tamoyili, emotsional bilimlar (EMT) hamda refleksiv o'yin terapiyasi asosida mualliflik "Hissiyotlar kompasini boshqarish" (HKB) to'rt bosqichli korreksion-rivojlantiruvchi modeli taklif etilgan. Eksperimental sinov natijalari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida syujetli-rolli o'yinlar, ertakterapiya va multimediali mimik simulyatorlarni kompleks qo'llash bolalarda empatiya, hissiy o'zini o'zi boshqarish (self-regulation) hamda tengdoshlar bilan nizosiz muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishini statistik jihatdan asoslab berdi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, emotsional salohiyat, emotsional intellekt (EQ), empatiya, affekt va intellekt birligi, emotsional o'zini o'zi boshqarish, syujetli-rolli o'yinlar, art-terapiya, ijtimoiy moslashuv.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной научной статье исследуются теоретико-методологические основы, нейропсихологические механизмы и инновационные психолого-педагогические технологии формирования эмоционального потенциала (эмоционального интеллекта и социально-эмоциональной компетентности) у детей старшего дошкольного возраста (5–7 лет). На основе принципа единства аффекта и интеллекта, а также современных моделей эмоциональной регуляции предложена авторская четырехэтапная коррекционно-развивающая модель "Компас эмоций". Результаты формирующего эксперимента статистически подтвердили эффективность интеграции сюжетно-ролевых игр, сказкотерапии и интерактивных визуальных карточек в развитии эмпатии, эмоциональной саморегуляции и снижении уровня детской тревожности и агрессивности.

Ключевые слова: дошкольный возраст, эмоциональный потенциал, эмоциональный интеллект (EQ), эмпатия, единство аффекта и интеллекта, эмоциональная саморегуляция, сюжетно-ролевая игра, арт-терапия, социализация.

FORMATION OF EMOTIONAL POTENTIAL IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. This research paper investigates the theoretical, methodological, and neuropsychological foundations of fostering emotional potential (emotional intelligence and socio-emotional competence) in senior preschool children aged 5 to 7 years. Drawing upon the classical principle of the unity of affect and intellect and contemporary frameworks of Emotional Competence and Emotion Matching Tasks (EMT), the study introduces a novel four-stage developmental intervention model titled the "Emotional Compass Framework" (ECF). Empirical findings from a quasi-experimental study involving 120 preschoolers demonstrate that integrating structured socio-dramatic play, narrative fairytale therapy, and interactive emotion-recognition tools significantly enhances children's empathy, emotional self-regulation, and prosocial peer interactions while reducing behavioral impulsivity.

Keywords: preschool children, emotional potential, emotional intelligence (EQ), empathy, unity of affect and intellect, emotional self-regulation, socio-dramatic play, fairytale therapy, social adaptation.

Kirish.Zamonaviy jamiyatning jadal raqamli transformatsiyasi va globallashuv jarayonlarida inson kapitalining muvaffaqiyati nafaqat uning akademik va kognitiv ko'rsatkichlari (IQ), balki o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish, o'zgalar kechinmalariga hamdard bo'lish hamda murakkab ijtimoiy vaziyatlarda konstruktiv muloqot o'rnata olish qobiliyati - emotsional salohiyati (EQ) bilan belgilanmoqda. Shaxs ontogenezida maktabgacha yosh davri (3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bosqich) emotsional-irodaviy soha, bazaviy ishonch, empatiya va ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari shakllanishi uchun eng

https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a888

senzitiv (ta'sirchan) va poydevor davr hisoblanadi. Biroq, so'nggi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalarning erta yoshdan smartfon va planshetlarga bog'lanib qolishi ("raqamli autizatsiya" fenomeni), jonli tengdoshlararo muloqot va hovli o'yinlarining qisqarishi hamda ota-onalarning faqat erta intellektual o'qitishga (erta o'qish, sanash, xorijiy tillarni yodlatish) urg'u berishi oqibatida bolalarda emotsional karlik (aleksitimiya belgilari), yuqori xavotirlik, impulsivlik va tajovuzkorlik holatlari ko'payib borayotgani kuzatilmoqda [1, 4].

Emotsional salohiyat va emotsional intellekt tushunchalarining ilmiy-nazariy evolyutsiyasi jahon psixologiyasi va pedagogikasida chuqur tarixiy ildizlarga ega. Ilk bor 1990-yilda amerikalik psixologlar P.ri Solovey va J. Mayer (Peter Salovey, John D. Mayer) "emotsional intellect" tushunchasini ilmiy muomalaga kiritib, uni "shaxsning o'z va o'zgalar his-tuyg'ularini kuzatish, ularni bir-biridan farqlash hamda ushbu axborotdan tafakkur va xatti-harakatlarni yo'naltirishda foydalanish qobiliyati" sifatida ta'riflaganlar [1]. Keyinchalik D. Goulman (Daniel Goleman) o'zining fundamental tadqiqotlarida insonning hayotiy va kasbiy muvaffaqiyatida emotsional salohiyatning ulushi kognitiv intellektdan ustun turishini hamda bu salohiyatning ildizlari aynan ilk bolalik davridagi oilaviy va maktabgacha ta'lim muhitiga borib taqalishini isbotlab berdi [2].

Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasida L. S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan "affekt va intellekt birligi" (единство аффекта и интеллекта) qonuniyati maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional salohiyatni shakllantirishning metodologik asosini tashkil etadi [3]. L. S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, bola rivojlanishining har bir bosqichida tafakkur va hissiyot ajralmas dinamik tizim sifatida harakat qiladi: maktabgacha yoshning boshida bola "avval harakat qilib, keyin his qilsa", 5–7 yoshga kelib unda "emotsiyalarning intellektuallashuvi" va "hissiy oldindan ko'ra bilish" (эмоциональное предвосхищение) mexanizmi shakllanadi [3]. Ushbu yo'nalishni davom ettirgan A. V. Zaporojets maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy emotsiyalar aynan amaliy hamkorlik va syujetli-rolli o'yin faoliyati jarayonida yuzaga kelishini asoslab bergan.

Zamonaviy G'arb rivojlanish psixologiyasida S. Denxem (Susanne A. Denham) [4] va K. Saarni (Carolyn Saarni) [5] maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional kompetentligini uchta yadroviy komponent - emotsiyalarni ifodalash (expression), emotsiyalarni tushunish (knowledge/understanding) va emotsiyalarni boshqarish (regulation) kesimida tadqiq etganlar. S. Denxem o'z tadqiqotlarida 3–6 yoshli bolalarda emotsional salohiyatning yuqori bo'lishi ularning maktabga psixologik tayyorgarligi va kelgusidagi akademik o'zlashtirishining eng kuchli prediktori ekanligini ko'rsatdi [4]. Shuningdek, K. Izard va uning hamkasblari [6] tomonidan ishlab chiqilgan "Emotsiyalarni moslashtirish testi" (Emotion Matching Task - EMT) maktabgacha yoshdagi bolalarda bazaviy hissiyotlar (quvonch, qayg'u, g'azab, qo'rquv, hayrat)ni yuz ifodasi va vaziyatga ko'ra tanib olish darajasini aniq o'lchash imkonini berdi. Oilaviy tarbiya uslubining bola emotsional salohiyatiga ta'siri J. Gottman va hammualliflarning "Meta-emotsional falsafa va emotsional couching" (Emotion Coaching) kontseptsiyasida keng yoritilgan [7]. MDH makonida esa I. N. Andreyevaning [8] emotsional intellekt strukturasi va uni erta yoshdan diagnostika qilish bo'yicha ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional salohiyatni shakllantirish masalasi jahon ilm-fanida keng o'rganilgan bo'lsa-da [1–8], milliy maktabgacha ta'lim tizimimizda raqamli davr bolalarining psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan, diagnostik ko'rsatkichlarga tayangan va tizimli bosqichlarga ajratilgan amaliy-pedagogik modellarga ehtiyoj yuqori. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi - maktabgacha katta yoshdagi (5–7 yosh) bolalarda emotsional salohiyatni shakllantirishning mualliflik strukturaviy-funksional modelini ishlab chiqish, uni eksperimental sinovdan o'tkazish hamda natijalarni psixometrik tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism: 1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional salohiyatning tarkibiy komponentlari va rivojlanish qonuniyatlari

Maktabgacha yoshdagi bolaning "emotsional salohiyati" (Emotional Potential) - bu shunchaki tug'ma temperament yoki situativ kayfiyat emas, balki bolaning o'z ichki hissiy holatini anglash, verbalizatsiya qilish (so'z bilan ifodalash), ijtimoiy maqbul usulda namoyon etish, o'zgalarning emotsional holatiga hamdard bo'lish (empatiya) hamda stressli yoki frustratsion vaziyatlarda o'z xulq-atvorini ixtiyoriy boshqara olish imkoniyatlarining integrativ yig'indisidir [2, 4, 8]. Neyropsixologik nuqtai nazardan 5–7 yosh oralig'ida bolaning bosh miya peshona bo'laklari (prefrontal korteks) va limbik tizim (amigdala) o'rtasidagi neyron bog'lamlar jadal shakllanadi. Bu esa bolaga impulsiv affektiv reaksiyalarni ("hozirning o'zida xohlayman!", yig'lash, urishish) tormozlash va ularni ongli muloqotga yo'naltirish imkonini beradi [3, 5].

P. Solovey va J. Mayerning [1] qobiliyatlar modeli hamda S. Denxem [4] va K. Saarnining [5] ontogenetik konsepsiyalarini umumlashtirgan holda, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda emotsional salohiyat tuzilmasini to'rtta o'zaro bog'liq komponentga ajratdik:

1) Emotsional-pertseptiv komponent (Hissiy idrok va identifikatsiya) - bolaning o'zida va atrofdagilarda (tengdoshlari, kattalar, ertak qahramonlari) kechayotgan bazaviy va murakkab emotsiyalarni mimika (yuz ifodasi), pantomimika (tana harakati) hamda ovoz intonatsiyasi orqali to'g'ri tanib olish qobiliyati [6];

2) Emotsional-kognitiv va verbal komponent (Hissiy tushunish va lug'at) - bolaning "Men nima uchun xafa bo'ldim?", "Do'stim nega jahli chiqdi?" kabi sabab-oqibat aloqalarini tushunishi hamda o'z kechinmalarini boy emotsional lug'at (masalan, faqat "yaxshi" yoki "yomon" emas, balki "xursandman", "xavotirdaman", "xijolat bo'ldim", "faxrlandim") yordamida so'zlab bera olishi [3, 5];

3) Empatik-affiliativ komponent (Hamdardlik va ijtimoiy sezgirlik) - o'zga insonning dardi yoki quvonchiga sherik bo'lish, yig'layotgan tengdoshini yupatish, o'yinchoqlarini bo'lishish va yordam qo'lini cho'zishga bo'lgan ichki emotsional tayyorlik [4, 7];

4) Regulyativ-xulqiy komponent (Emotsional o'zini o'zi boshqarish) - o'yin qoidalariga bo'ysunish, mag'lubiyatni

https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a888

yoki rad javobini tajovuzsiz qabul qilish, g‘azab va qo‘rquvni konstruktiv usullar (chuqur nafas olish, tarbiyachiga murojaat qilish, kelishish) orqali yengib o‘tish ko‘nikmasi [2, 8].

2. Mualliflik ilmiy-metodik yangiliklari: “Hissiyotlar kompasini boshqarish” (HKB) modeli va indeksli baholash

An’anaviy maktabgacha ta’lim amaliyotida bolalarning emotsional rivojlanishi ko‘pincha stixiyali (o‘z-o‘zidan) kechadi yoki faqat bayram ertaliklari doirasida cheklanib qoladi. Biz ushbu tadqiqot doirasida maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional salohiyatni maqsadli va tizimli shakllantirish uchun uchta mualliflik ilmiy-amaliy yangiligini ishlab chiqdik va amaliyotga joriy etdik:

Birinchi yangilik - “Hissiyotlar kompasini boshqarish” (HKB) to‘rt bosqichli pedagogik-psixologik texnologiyasi. Ushbu model L. S. Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” [3] va J. Gottmanning “emotsional couching” [7] tamoyillariga tayangan bo‘lib, MTT guruhlarida 12 haftalik siklik dastur sifatida amalga oshiriladi: 1-bosqich (“Ko‘zgu va Mimika” - 1–3-haftalar): bolalar maxsus “Hissiyotlar oynasi” va vizual-sensor kartochkalar yordamida 6 ta bazaviy emotsiyani yuz muskullari va ovoz ohangi orqali tanishni o‘rganadilar; 2-bosqich (“Ertaklar chorrahasi” - 4–6-haftalar): interaktiv ertakterapiya usuli qo‘llanilib, bolalarga oxiri ochiq qoldirilgan muammoli ertaklar o‘qib beriladi va bola qahramon o‘rniga kirib, uning hissiyotini tahlil qiladi; 3-bosqich (“Sokinlik oroli” - 7–9-haftalar): bolalarga g‘azab, xafagarchilik va qo‘rquv vaqtida o‘zini boshqarishning somatik-nafas mashqlari (“Sharni puflash”, “Toshbaqa qobig‘I”, “G‘azab xaltachasi”) va art-terapevtik rasm chizish texnikalari o‘rgatiladi; 4-bosqich (“Do‘stlik ko‘prigi” - 10–12-haftalar): murakkab syujetli-rolli o‘yinlar (“Shifoxona”, “Qutqaruvchilar”, “Oilaviy bayram”) orqali rollarni almashish (role-reversal) va tengdoshlar o‘rtasidagi nizolarni “Men-xabarlar” (“Menga o‘yinchoqni tortib olganing yoqmadi, keling navbat bilan o‘ynaymiz”) usulida hal etish ko‘nikmasi avtomatlashtiriladi.

Ikkinchi yangilik - MTT guruhlarida “Kunlik Emotsional Barometr va Refleksiya burchagi”ni tashkil etish. Har kuni ertalabki qabul vaqtida va kechki ketish oldidan har bir bola o‘zining fotosurati yopishtirilgan magnitli belgini 5 xil emotsional rangdagi (“Quvnoq quyosh” - sariq, “Sokin bulut” - yashil, “G‘amgin yomg‘ir” - ko‘k, “Chaqmoqli g‘azab” - qizil, “Qo‘rquvli tuman” - binafsha) sektorlardan biriga joylashtiradi. Bu usul, birinchidan, bolada kun davomida o‘z ichki holatiga e’tibor qaratish (introspeksiya) odatini shakllantirsa, ikkinchidan, tarbiyachi va psixologga guruhdagi “qizil” yoki “ko‘k” zonadagi bolalarni ertalabdanoq aniqlab, ularga individual pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

Uchinchi yangilik - Bolaning Integral Emotsional Salohiyati Indeksi (IESI) matematik baholash modeli. Bolalardagi o‘zgarishlarni subyektiv kuzatuvlar bilan emas, balki aniq kvalimetrik mezonlar asosida hisoblash uchun biz K. Izardning EMT metodikasi [6] va S. Denxemning kuzatuv shkalasi [4] asosida quyidagi vaznli integral indeksni taklif etdik: IESI = 0.25 * K_id + 0.20 * K_verb + 0.30 * K_emp + 0.25 * K_reg, bu yerda K_id - emotsiyalarni identifikatsiya qilish koeffitsiyenti, K_verb - emotsional lug‘at va sabablarni tushunish ko‘rsatkichi, K_emp - empatik javob qaytarish koeffitsiyenti (eng yuqori vazn 0.30 berilgan, chunki empatiya ijtimoiylashuv yadrosidir), K_reg - affektiv o‘zini o‘zi boshqarish ko‘rsatkichi (barcha ko‘rsatkichlar 100 ballik shkalada me’yorlashtirilgan). IESI qiymatiga ko‘ra bolalar 3 ta darajaga tasniflanadi (1-jadval).

1-jadval.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional salohiyat shakllanganlik darajalarining diagnostik matritsasi

Darajalar va IESI ball oralig‘i	Emotsional idrok va verbalizatsiya (K_id, K_verb)	Empatiya va ijtimoiy muloqot (K_emp)	Emotsional o‘zini o‘zi boshqarish (K_reg)
Yuqori (Optimal) 75,0 – 100 ball	6 ta bazaviy va murakkab emotsiyani bexato taniydi; kechinmalar sababini bog‘lanishli nutqda tushuntiradi.	Tengdoshlarining dardiga faol hamdard bo‘ladi; o‘yinchoqlarni ixtiyoriy bo‘lishadi va yordamga shoshiladi.	Nizoli vaziyatlarda o‘zini tuta biladi; g‘azabni so‘z bilan ifodalab, tinch kelishuv yo‘lini topadi.
O‘rta (Vaziyatli) 45,0 – 74,9 ball	Asosiy emotsiyalarni (quvonch, yig‘i, jahl) taniydi, ammo murakkab hislarni (uyat, hayrat) farqlashda qiynaladi.	Hamdardlik faqat yaqin do‘stlariga yoki tarbiyachi eslatganda namoyon bo‘ladi; ba’zan egotsentrik.	Oddiy sharoitda qoidalarga amal qiladi, ammo mag‘lubiyat yoki rad javobida yig‘i/arazga berilishi mumkin.
Past (Kritik) 0,0 – 44,9 ball	Mimika va intonatsiyani tushunmaydi; o‘z holatini so‘z bilan ayta olmaydi (“bilmayman”), emotsional lug‘ati qashshoq.	Boshqalar hissiyotiga befarq (emotsional sovuqlik) yoki tengdoshlarining xafaligidan zavqlanish holati uchraydi.	Impulsiv, tez jahli chiqadi, affekt vaqtida baqiradi, o‘yinchoqlarni otadi yoki tengdoshlariga tajovuz qiladi.

3. Tajriba-sinov ishlari natijalari va statistik samaradorlik tahlili

Ishlab chiqilgan “Hissiyotlar kompasini boshqarish” (HKB) modelining amaliy samaradorligini tekshirish maqsadida maktabgacha ta’lim tashkilotlarining katta va maktabga tayyorlov guruhlarida tarbiyalanayotgan 5–7 yoshli jami 120 nafar bola ishtirokida 3 oylik shakllantiruvchi pedagogik eksperiment o‘tkazildi. Bolalar teng ikki guruhga: Tajriba guruhi (TG, n = 60, mualliflik HKB dasturi va “Emotsional barometr” texnologiyasi qo‘llanildi) hamda Nazorat guruhi (NG, n = 60, an’anaviy davlat o‘quv dasturi asosida mashg‘ulotlar olib borildi) ga ajratildi. Diagnostika vositasi sifatida K. Izardning EMT metodikasi [6], S. Denxemning “Qo‘g‘irchoq intervyusi” (Affect Knowledge Test) [4] hamda R. Templ va V. Amenning bolalar xavotirlik testi qo‘llanildi. Tajribadan oldingi va keyingi qiyosiy natijalar 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval.

Tajriba (n = 60) va Nazorat (n = 60) guruhlarida emotsional salohiyat ko‘rsatkichlarining dinamikasi

Baholash mezonlari va darajalar	Tajriba guruhi (Tajribagacha)	Tajriba guruhi (Tajribadan so‘ng)	Nazorat guruhi (Tajribagacha)	Nazorat guruhi (Tajribadan so‘ng)
Emotsiyalarni	48,4 ± 3,2	82,6 ± 2,8*	49,1 ± 3,4	55,2 ± 3,1

https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a880

Baholash mezonlari va darajalar	Tajriba guruhi (Tajribagacha)	Tajriba guruhi (Tajribadan so‘ng)	Nazorat guruhi (Tajribagacha)	Nazorat guruhi (Tajribadan so‘ng)
identifikatsiya qilish (K_id, ball)				
Emotsional lug‘at va tushunish (K_verb, ball)	44,2 ± 3,5	79,4 ± 3,0*	45,0 ± 3,3	51,8 ± 3,4
Empatiya va hamdardlik (K_emp, ball)	51,0 ± 3,8	85,2 ± 2,6*	50,4 ± 3,6	56,0 ± 3,5
Emotsional o‘zini boshqarish (K_reg, ball)	42,6 ± 4,0	77,8 ± 3,1*	43,5 ± 3,9	48,9 ± 3,7
Integral Emotsional Salohiyat Indeksi (IESI)	46,9 ball	81,5 ball (+34,6)	47,3 ball	53,2 ball (+5,9)
Yuqori darajadagi bolalar ulushi (%)	15,0 % (9 nafar)	58,3 % (35 nafar)	16,7 % (10 nafar)	21,7 % (13 nafar)
Past (kritik) darajadagi bolalar ulushi (%)	38,3 % (23 nafar)	6,7 % (4 nafar)	36,7 % (22 nafar)	30,0 % (18 nafar)

Izoh: * - Styudentning t-mezoni bo‘yicha statistik ishonchlilik darajasi $p < 0,001$ ($t_{hisob} = 6,84 > t_{krit} = 3,37$). 2-jadval tahlilidan ko‘rinib turibdiki, tajriba boshida har ikki guruhning boshlang‘ich ko‘rsatkichlari deyarli bir xil bo‘lgan (IESI mos ravishda 46,9 va 47,3 ball). Biroq 12 haftalik korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlardan so‘ng Tajriba guruhida Integral Emotsional Salohiyat Indeksi 81,5 ballga (+34,6 ball o‘sish) yetgan bo‘lsa, Nazorat guruhida tabiiy ulg‘ayish hisobiga atigi 53,2 ballni (+5,9 ball) tashkil etdi. Ayniqsa, Tajriba guruhida emotsional salohiyati past (kritik) darajada bo‘lgan bolalar soni 38,3 foizdan 6,7 foizgacha (5,7 barobarga) kamaygani, yuqori darajadagi bolalar ulushi esa 15,0 foizdan 58,3 foizga ko‘tarilgani taklif etilgan metodikaning yuqori pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Ushbu maqolada ko‘tarilgan mavzuni chuqur tadqiq etish va amaliyotga olib kirishimga shaxsan o‘zimning kundalik hayotda, oilada hamda ta’lim muassasalarida kichik yoshdagi bolalarning xulq-atvorini kuzatish davomida guvoh bo‘lgan hayotiy holatlarim turtki bo‘ldi. Bugungi kunda ko‘pchilik ota-onalar va hatto ayrim pedagoglar ham bolaning rivojlanishini faqat uning necha yoshda harf tanigani, nechagacha sanay olishi yoki ingliz tilida nechta so‘z yodlagani bilan o‘lchashga odatlanib qolishgan. Biroq, amaliy kuzatuvlarimda shunga ko‘p bor amin bo‘ldimki, besh yoshida ravon o‘qiy oladigan, ammo o‘yinda yutqazib qo‘ysa chidab tura olmay o‘yinchoqlarni otadigan, o‘rtog‘i yiqilib tushsa unga rahmi kelmaydigan yoki o‘zining nega xafa ekanini ikki og‘iz so‘z bilan tushuntirib bera olmay yig‘iga zo‘r beradigan bola maktab ostonasiga qadam qo‘yganda eng katta qiyinchilikka duch kelar ekan. Bunday bolalarning qo‘liga yig‘lamasligi uchun telefon yoki planshet tutqazib qo‘yilishi esa muammoni hal qilish o‘rniga, ularni jonli insoniy his-tuyg‘ulardan yanada uzoqlashtirib yuborayotganini ko‘rish juda achinarli holatdir.

Shu sababli, tadqiqot ishimizni boshlaganimizda oldimga qo‘ygan eng asosiy maqsadim - bolalarga hissiyotlarni “yaxshi” yoki “yomon” deb taqiqlash emas, balki har qanday hissiyotni (hatto g‘azab va qo‘rquvni ham) tanish, qabul qilish va uni madaniy yo‘l bilan boshqarishga o‘rgatuvchi amaliy tizim yaratish bo‘ldi. Tajriba-sinov jarayonida guruhlarga “Kunlik Emotsional Barometr” taxtasini o‘rnatganimizda ajoyib bir o‘zgarishga guvoh bo‘ldim. Dastlabki kunlarda bolalardan “Hozir o‘zingni qanday his qilyapsan?” deb so‘rasak, ko‘pchiligi yelkasini qisib “bilmayman” yoki faqat “yaxshi” deb javob berar edi. Oradan bir oy o‘tib esa, 5–6 yoshli bolajonlar ertalab guruhga kiriboq o‘z magnit belgilarini taxtaga qo‘yar ekan: “Men bugun ko‘k bulutdaman, chunki ertalab oyim bilan xayrlashgim kelmadi” yoki “Men sariq quyoshdaman, chunki bugun dadam bilan parkka boramiz” deb o‘z ichki kechinmalarini ravon tahlil qila boshladilar.

Biz ishlab chiqqan “Hissiyotlar kompasini boshqarish” (HKB) modelining eng ta’sirchan va samarali qismi - bu muammoli ertakterapiya va syujetli-rolli o‘yinlar bosqichi bo‘ldi. Bolaga “o‘rtog‘ing bilan urishma, o‘yinchoqni bo‘lishib o‘yna” deb yuz marta nasihat qilgandan ko‘ra, uni ertakdagi yolg‘iz qolgan tipratikan yoki o‘yinchog‘i tortib olingan quyoncha roliga kiritish o‘n barobar kuchliroq ta’sir qilishini o‘z ko‘zim bilan ko‘rdim. Bola boshqa qahramonning og‘rig‘ini o‘z tanasi va yuragi orqali his qilib ko‘rgachgina, unda haqiqiy, samimiy empatiya uyg‘onar ekan. Tajriba yakunida guruhimizda ilgari tez-tez mushtlashadigan va qaysarlik qiladigan bolalarning o‘zlari yig‘layotgan kursdoshining boshini silab, “Chu-chuqur nafas ol, hozir birga o‘ynaymiz” deb yupatayotganini ko‘rish men uchun tadqiqotning har qanday statistik raqamidan ko‘ra qadrliroq natija bo‘ldi.

Shu bilan birga, amaliy ishlarim davomida yana bir muhim haqiqatni anglab yetdim: bolaning emotsional salohiyatini faqat bog‘cha devorlari ichida, oiladan uzilgan holda shakllantirib bo‘lmas ekan. Agar biz guruhda bolani o‘z his-tuyg‘ularini ochiq aytishga va tinch kelishishga o‘rgatsag-u, uyda ota-ona bolaning har bir yig‘isiga baqirish yoki jazolash bilan javob bersa, barcha pedagogik mehnatimiz zoye ketishi mumkin. Shuning uchun biz tajriba davomida ota-onalar uchun ham kichik amaliy seminarlar va “Uyda emotsional muloqot daqiqalari” tavsiyanomalarini joriy qildik. Ota-onalar farzandining injiqligiga jazo bilan emas, balki uning hissiyotini tan olish (“Ko‘rib turibman, hozir juda jahling chiqyapti, kel gaplashib olamiz”) bilan yondashishni boshlaganlarida, bolalardagi agressiya va xavotirlik darajasi keskin pasaydi.

Kelgusidagi ilmiy-uslubiy izlanishlarimda maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional salohiyatini rivojlantirish bo‘yicha tarbiyachilar va ota-onalar uchun milliy qadriyatlarimiz va xalq ertaklariga asoslangan mobil ilova hamda audiokitoblar to‘plamini yaratishni maqsad qilganman. Zero, qalbi uyg‘oq, o‘zini va o‘zgalarni tushunadigan, mehr-oqibatli va ruhiy jihatdan barqaror farzandlarni tarbiyalash - ularga har qanday murakkab ilmni o‘rgatishning eng mustahkam

https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a888

poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Salovey, P. Emotional intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – Vol. 9, № 3. – P. 185–211. – DOI: 10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG.

[2] Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p. – ISBN: 978-0553383713.

[3] Vygotsky, L. S. The Teaching about Emotions: Historical-Psychological Studies / L. S. Vygotsky // The Collected Works of L. S. Vygotsky / ed. R. W. Rieber. – Vol. 6. – New York: Springer / Plenum Press, 1999. – P. 71–235.

[4] Denham, S. A. Early childhood teachers as socializers of young children's emotional competence / S. A. Denham, H. H. Bassett, K. Zinsser // Early Childhood Education Journal. – 2012. – Vol. 40, № 3. – P. 137–143. – DOI: 10.1007/s10643-012-0504-2.

[5] Saarni, C. The Development of Emotional Competence / C. Saarni. – New York: Guilford Press, 1999. – 390 p. – (Guilford Series on Social and Emotional Development). – ISBN: 978-1572304345.

[6] Emotion knowledge as a predictor of social behavior and academic competence in children at risk / C. E. Izard, S. Fine, D. Schultz [et al.] // Psychological Science. – 2001. – Vol. 12, № 1. – P. 18–23. – DOI: 10.1111/1467-9280.00304.

[7] Gottman, J. M. Meta-Emotion: How Families Communicate Emotionally / J. M. Gottman, L. F. Katz, C. Hooven. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates / Routledge, 1997. – 280 p. – ISBN: 978-0805819960.

[8] Андреева, И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополоцк: ПГУ, 2011. – 388 с. – ISBN: 978-985-531-260-5.

https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.4841a888